

УДК 338.246.025.2+664.76 (477)

Нікішина О. В.кандидат економічних наук, докторант,
відділ ринкових механізмів та структур

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: ksenkych@gmail.com

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДВОРІВНЕВОГО МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР ДЛЯ ВНУТРІШНЬОЇ ПЕРЕРОБКИ І СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано доцільність розробки та впровадження відтворювальних механізмів регулювання системи суміжних ринків. Визначено комплекс вимог та обмежень механізму стимулювання виробництва високобілкових зернобобових культур для внутрішньої переробки та споживання в Україні. Розраховано показники бюджетної ефективності впровадження заходу, зокрема, відтворювальний і податковий ефекти, на усіх рівнях системи ринків, суміжних до ринку комбікормової продукції.

Ключові слова: система суміжних ринків, додана вартість, відтворювальний і податковий ефекти, рентабельність регулювання.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах економічної нестабільності першочерговим завданням держави є підвищення ефективності функціонування інтегрованих товарних ринків шляхом впровадження відтворювальних механізмів їх регулювання. Здійснюючи збалансований стабілізуючий вплив на систему суміжних ринків, такі механізми орієнтовані на подолання асиметричності її розвитку, ефективне використання ринкового потенціалу, забезпечення вагомого приросту доданої вартості (далі – ДВ) і податкових надходжень на усіх рівнях відтворювальної системи суміжних ринків.

Український ринок комбікормової продукції (далі – КП) є інтегрованим ринком із потужним виробничим потенціалом, який поступово руйнується. Незалежні спеціалізовані підприємства виробляють КП посередньої якості, незбалансовану за білковим, амінокислотним і вітамінним складом, із високими коефіцієнтами конверсії корму та собівартістю, орієнтовану лише на внутрішній ринок. Рівень завантаження їх потужностей варіює в межах 20-30%. Проявом асиметричності розвитку системи суміжних ринків постає зменшення товаропотоків між зерновим і комбікормовим ринками та надходження фуражного зерна до пов'язаного ринку продукції тваринництва безпосередньо із аграрного сектору зернового ринку, без включення у цикл виробничого сектору ринку КП. У 2012-2013 рр. близько 73% фуражного зерна проходило скорочений відтворювальний цикл у межах простого відтворення ресурсів, і лише 27% зернофуражу перероблялося у повнорационні комбікорми у межах розширеного відтворення ресурсів [1]. Головними причинами таких диспропорцій є збитковість і низька рентабельність виробництва продукції тваринництва, відсутність системності та взаємозв'язку між механізмами державної підтримки тваринництва, зернового та комбікормового виробництва.

Аналіз останніх публікацій з проблеми.

Концептуальні основи розробки механізмів державного регулювання інтегрованих товарних ринків знайшли відображення в працях В.М. Лисюка [2] і Т.О. Осташко [3], прикладна методика розрахунку потенційного внутрішнього попиту на фуражні зернобобові культури для виробництва продукції тваринництва розроблена І.В. Камінським [4]. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання розробки відтворювальних механізмів регулювання системи суміжних до комбікормового ринків та оцінки бюджетної ефективності їх впровадження, що обумовило мету і завдання даної статті.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті – оцінка ефективності дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки та споживання – окреслила низку завдань:

- аналіз європейської практики підтримки розвитку ринку КП;
- ідентифікація системи вимог і обмежень стимулюючого механізму;
- розрахунок відтворювального та податкового ефектів від впровадження стимулюючого механізму у системі суміжних до комбікормового ринків із використанням методу сценаріїв.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Проведені автором дослідження довели, що неефективне використання потужних виробничого та експортного потенціалів інтегрованого ринку комбікормової продукції, щорічні втрати доданої вартості, яка є джерелом податкових надходжень і відрхувань, не відповідає національним інтересам держави, обумовлюючи необхідність розробки регуляторних заходів, що здійснюють збалансований вплив на систему суміжних ринків [1, 5, 6]. Досвід іноземних держав свідчить про домінування серед інструментів державного впливу на агропродовольчі ринки саме відтворювальних регуляторних механізмів [7-10].

Так, у країнах – членах Європейського Союзу діє механізм субсидування виробництва комбінованих кормів, які виготовляються переважно із власної сировини, при цьому комбікормові підприємства тісно пов'язані із фермами, що виробляють тваринницьку продукцію [7, 8]. Такий механізм субсидування сприяє активізації товарно-фінансо-інформаційних потоків, з одного боку, між ринком комбікормової продукції та нижньосуміжними ринками зерна, білкової сировини та вітамінних добавок, з іншого, між релевантним ринком і пов'язаними ринками продукції тваринництва, птахівництва і рибництва, що є свідченням ефективного використання наявних ресурсного і виробничого потенціалів суміжних ринків, імпортозаміщення інгредієнтів КП, практичної реалізації національних інтересів.

Позитивним є досвід Євросоюзу стосовно системи виплат погектарних компенсаційних платежів (SAPS) за вирощувані зернові культури [9, 10]. Правові засади виплати цих платежів зерновиробникам закріплено у ст. 66 Регламенту Ради ЄС № 1782/2003. Компенсаційні платежі фіксуються з розрахунку на 1 га базової площі окремого регіону й 1 т довідкового врожаю з 1 га. Виробники, які отримують погектарні платежі, зобов'язані вивести 10% земель із обробітку. Для країн установлюється базова площа для всіх культур на основі середньої площі, що обробляється, за п'ять років. Довідковий врожай зернових культур також фіксується (наприклад, для Німеччини – 5,66 т/га, Франції – 6,02 т/га, Італії – 3,9 т/га). Сума виплат складається з базової суми 63 євро/т, помноженої на середню врожайність культур для певного регіону, однак якщо остання перевищена, то виплати пропорційно зменшуються для усіх зерновиробників [10, с. 49].

Прямі компенсаційні платежі ЄС потрапили в «блакитну скриньку» (blue box) як категорія виплат, що базується на конкретній території і фіксованому врожаї. Слід відзначити, що 70% від усіх витрат на заходи «блакитної скриньки» витрачається на зернові культури; 90% бюджетних трансфертів, які виділяються на платежі, що базуються на фіксованих площах і врожаїх, також спрямовуються на зернові культури [10, с. 49].

Україна, маючи потужний природноресурсний потенціал для виробництва екологічно чистих високобілкових бобових культур, може збільшити обсяги їх виробництва для задоволення внутрішніх продовольчих і фуражних потреб, експорту продуктів їх зернопереробки. На наш погляд, вектори регуляторних заходів доцільно зорієнтувати на впровадження механізму дотування виробництва високобілкових зернобобових культур, зокрема гороху, з урахуванням європейського досвіду.

У 2012/13 МР світове виробництво гороху досягло 9,48 млн. тонн, посівні площі культури зросли на 8% і склали 5,72 млн. га. Країнами-лідерами із виробництва гороху є Канада, Росія, Франція, Китай, Індія; головними імпортерами бобових є Індія, Пакистан і Близький Схід [11].

В Україні посівні площі гороху в 2013/14 МР склали 189,2 тис. га (1,2% від загальних зернових площ), зменшившись порівняно з 2008/09 МР на 8,2% (таблиця 1). У звітному періоді валовий збір гороху досягнув 267 тис. т, зменшившись порівняно з базовим періодом на 41,1%, передусім за рахунок падіння урожайності з 22,6 до 16,0 ц/га. Головними причинами скорочення посівних площ гороху є низькі рівні врожайності і рентабельності культури і, як наслідок, переорієнтація аграріїв на вирощування більш рентабельних культур – кукурудзи, соняшнику, сої. За період 2009-2012 рр. рентабельність гороху була вдвічі нижчою середнього її рівня за групою зернових культур, у 2009 р. – в 11,6 разів, у 2013 р. її рівень мав від'ємне значення (-0,2 %) (див. табл. 1).

У структурі внутрішнього споживання гороху домінує фуражне та насінневе (51,8% і 25,9% у 2013/14 МР), на частку продовольчого споживання припадає 13,5%. За період, що аналізується, обсяги внутрішнього споживання скоротилися на 44,7% (з 308 до 170 тис. т), обсяги експорту – на 22,3% (з 119 до 92 тис. т), кінцеві залишки виросли на 47%. Разом із тим обсяги виробництва гороху в Україні є недостатніми для задоволення внутрішніх потреб.

За розрахунками І. В. Камінського, при дефіциті тваринного білка, частка якого має становити 55% за наявного близько 17%, доцільно компенсувати його більшим обсягом бобових культур, в т.ч. гороху, зерно яких містить наближену до тваринного частку збалансованого за амінокислотним складом екологічно чистого білка. Тому частка зернобобових культур у структурі виробництва рослинного білка має становити близько 20%. Відтак, обсяги продовольчого споживання зерна бобових культур повинні складати близько 512 тис. т, кормового – 2,5 млн. т [4, с. 61].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що розробка та реалізація механізму державної підтримки виробництва зернобобових культур для внутрішніх потреб вітчизняних переробних підприємств сприятиме раціональному використанню інноваційного, сировинного та виробничого потенціалів у системі суміжних до комбікормового ринків. Оскільки ринок комбікормової продукції є сполучною ланкою між рослинництвом і тваринництвом, важливо забезпечити відтворювальний і податковий ефекти у виробничих секторах як нижньосуміжних ринків (насіння і зерна), так і пов'язаного ринку тваринницької продукції. Вважаємо, що дане завдання зможе вирішити дворівневий механізм державного стимулювання виробництва зернобобових культур, зокрема гороху, за умови дотримання низки системних вимог та обмежень (таблиця 2).

Головною умовою є пріоритетна участь у програмі національних виробників насіння, зерна, комбікормів і тваринницької продукції, фінансові інтереси яких найбільше співпадають з інтересами держави, та які відіграють вагомий соціальний і податковий роль в економічній системі. Головними обмеженнями є заборона експорту зернобобових культур, що дотуються державою, та селективність учасників програми (див. табл. 2).

Таблиця 1

Баланс пропозиції та попиту гороху в Україні, тис. тонн*

ПОКАЗНИКИ	Маркетингові роки						2013/14МР у % до 2008/09 МР
	2008/ 09	2009/ 10	2010/ 11	2011/ 12	2012/ 13	2013/ 14	
1. Посівні площі, тис. га	206	286	305	275	216,2	189,2	91,8
1.1. у % до посівних площ зернових культур	1,32	1,81	20,21	1,75	1,40	1,17	88,6
1.2. у % до посівних площ зернобобових культур	78,33	77,09	71,10	73,53	67,99	67,57	86,3
2. Урожайність, ц/га	22,6	18,1	16,2	14,9	16,6	15,6	69,0
3. Валовий збір	454	494	451	364	349,4	267	58,9
4. Початкові запаси	26	54	66	59	67	74	284,6
5. Імпорт	1	1	0	2	1	1,0	X
6. Загальна пропозиція (3+4+5)	481	549	517	425	417	342	71,1
7. Внутрішнє споживання:	308	258	280	232	223	170	55,3
7.1. Продовольче	48	38	35	32	31	23	48,9
7.2. Фуражне	170	110	155	120	115	88	51,8
7.3. Насіннєве	70	80	70	60	58	44	62,9
7.4. Інше	10	10	10	10	10	7	73,5
7.5. Втрати	10	20	10	10	10	7	73,5
8. Експорт	119	224	178	126	121	92	77,7
9. Кінцеві залишки	54	67	59	67	74	79	147,0
10. Рентабельність гороху, %	28,7	5,8	1,2	11,4	6,2	-0,2	X
11. Рентабельність зерна, %	16,4	7,3	13,9	26,1	15,2	1,5	X

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України та аналітичних видань [12-15]

І рівень механізму передбачає надання погектарних дотацій аграріям для виробництва зернобобових культур на фіксованій площі, обсяг якої визначає Аграрний фонд. Для зерновиробників головними умовами участі в програмі є використання елітного насіння, придбаного в українських насіннєвих господарствах, та реалізація вирощеного зерна переробним підприємствам, зокрема спеціалізованим комбікормовим підприємствам, які виробляють високоякісну КП із власної сировини. Перелік таких підприємств затверджує Аграрний фонд. В ході відбору учасників програми важливо надати пріоритет середнім і малим агропідприємствам, а також зерновим обслуговуючим кооперативам, створення та розвиток яких визнано однією з головних засад державної політики щодо регулювання зернового ринку (ст. 6 Закону «Про зерно та ринок зерна в Україні» [16]). Відтак, визнання зернових кооперативів головними учасниками програми є інструментом стимулювання кооперативного розвитку середніх і малих форм господарювання, соціалізації аграрного бізнесу в Україні.

Комбікормова продукція, виготовлена із вітчизняної високобілкової сировини, збалансована за

компонентним складом, буде дорожчою, ніж звичайні комбікорми, що може ускладнити її реалізацію мало-рентабельним виробникам тваринницької продукції, зокрема, молока. Тому на II рівні механізму пропонується запровадити компенсацію такої цінової різниці, яка покликана виконувати подвійну функцію: (1) активізувати товарно-фінансово-інформаційні потоки між релевантним ринком КП та пов'язаним ринком продукції тваринництва; (2) підвищити продуктивність тваринництва, знизити витрати кормів на одиницю продукції в кооперативних формуваннях, зокрема, молочарських кооперативах. Функції координації, інформування та контролю діяльності учасників програми на всіх стадіях реалізації стимулюючого механізму, що пропонується, доцільно покласти на Аграрний фонд України та його регіональні представництва в обласних центрах (див. табл. 2).

Ефективність дворівневого стимулюючого механізму можна оцінити, використовуючи розроблену автором методику оцінки бюджетної ефективності регуляторних заходів держави за допомогою критеріїв доданої вартості, відтворювального та податкового ефектів, рентабельності регулювання [5, 17].

Таблиця 2

Система вимог та обмежень дворівневого механізму державного стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки та споживання в Україні [авторська розробка]

Сектори ринків	Вимоги та обмеження	Їх потенціальний вплив на ВП
<i>I рівень: погектарні дотації аграріям для виробництва зернобобових культур на фіксованій посівній площі</i>		
Аграрний сектор зернового ринку <i>Зерновиробники</i>	<u>Вимоги:</u> 1. Обов'язкове використання елітного насіння зерна, придбаного в українських насінневих господарствах 2. Реалізація вирощеного зерна вітчизняним переробним підприємствам (виробникам комбікормів і круп) <u>Обмеження:</u> 1. Заборона експорту зернобобових культур, що дотуються державою 2. Селективність учасників програми (пріоритет національним виробникам, зерновим кооперативам)	1. Активізація товарно-фінансових потоків між ринками насіння та зернових культур 2. Розвиток вітчизняної селекції та насінництва, ефективне використання інноваційного потенціалу ринку 3. Підвищення урожайності зернобобових культур, їх рентабельності 4. Розвиток мережі зернових кооперативів
Виробничий сектор ринків комбікормів і круп <i>Комбікормові підприємства</i> <i>Круповиробники</i>	<u>Вимоги:</u> 1. Пріоритет незалежним спеціалізованим комбікормовим підприємствам, що виробляють КП із вітчизняної сировини 2. Реалізація виробленої продукції українським виробникам тваринницької продукції та населенню на внутрішньому ринку	1. Активізація товарно-фінансових потоків між ринком КП та нижньосуміжним ринком зерна 2. Підвищення рівня завантаженості комбікормових підприємств, їх доходності, якості КП, зменшення коефіцієнту конверсії корму
<i>II рівень: компенсація виробникам продукції тваринництва різниці між ціною збалансованої КП (доведення частки зернобобових культур до рекомендованого рівня) та звичайної КП</i>		
Виробничий сектор аграрного ринку продукції тваринництва	<u>Вимоги:</u> 1. Пріоритет кооперативним формуванням (наприклад, молочарським кооперативам) 2. Використання збалансованої вітчизняної комбікормової продукції	1. Активізація товарно-фінансових потоків між ринком КП та ринком тваринницької продукції 2. Підвищення продуктивності тварин, зменшення собівартості тваринницької продукції
<i>Аграрний фонд України і його регіональні представництва</i>	<u>Функція координації, інформування та контролю на всіх стадіях реалізації стимулюючого механізму:</u> 1. Укладання договорів поставки товарів між суб'єктами суміжних ринків; їх інформування стосовно цін, обсягів, умов програми тощо. 2. Контроль складу учасників програми, виконання договірних умов 3. Прозорість, повнота, своєчасність виплат погектарних дотацій і компенсаційних платежів	1. Реалізація національних інтересів 2. Висока бюджетна ефективність регуляторного механізму 3. Активізація руху та взаємодій інформаційних потоків між секторами та суміжними ринками у їх відтворювальній системі

Для розрахунку перелічених критеріїв визначимо додану вартість товарів у системі суміжних ринків за трьома сценаріями:

1) приріст посівної площі гороху на 10 % (з 189,2 до 208,12 тис. га);

2) приріст посівної площі на 30% (з 189,2 до 245,96 тис. га);

3) приріст посівної площі на 50% (з 189,2 до 283,8 тис. га).

У базовому варіанті урожайність гороху складає 1,56 т/га (середня урожайність гороху в 2013/14 МР – див. табл. 1), у трьох сценарних варіантах – 4 т/га. Оскільки обов'язковою умовою отримання бюджетної дотації є використання аграріями еліт-

ного насіння, пропонуємо в ході прогностичного експерименту орієнтуватися на пріоритетне використання насіння гороху сорту «Царевич» (підрізновидність есадусум – необсипаюча жовтонасіннева). Даний сорт гороху є посухостійким, придатний до збирання прямим комбайнуванням; вміст білка в зерні складає 22-23%, середня урожайність варіює від 3,6 до 5,9 т/га. Горох «Царевич» занесений до державного реєстру сортів рослин України в 2008 р., оригіналом сорту є Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН [18]. У базовому варіанті діє припущення про те, що аграрії для виробництва гороху використовували низькорепродукційне насіння, що зберігалося в аграрному секторі зернового ринку (просте відтво-

рення), тобто взаємодії між суміжними ринками насіння і зерна (розширене відтворення) були відсутніми.

Результати проведених розрахунків доданої вартості товарів у системі суміжних до комбікормового ринків до та після реалізації механізму стимулювання вирощування зернобобових культур для внутрішньої переробки узагальнено в таблиці 3. Слід відзначити, що в базовому варіанті рентабельність гороху та продукції тваринництва складала -0,2% і +0,2% відповідно (рівень показників 2013 року [14]), у розрахункових варіантах передбачено зростання рентабельності товарів до 5% для зерна та 1,5% для продукції тваринництва. Згідно з балансом, кормове споживання гороху, склало 33% від обсягів його валового збору (див. табл. 1), з них для виробництва збалансованої комбікормової продукції використано

26,7 % зерна, решта склало споживання подрібнених зернових сумішей. Визначені в ході секторного аналізу пропорції відтворення враховано в ході прогнозних розрахунків.

Загальна додана вартість товарів у результаті впровадження регуляторного заходу склала 1,55 млрд. грн. для I-го, 1,83 млрд. грн. для II-го та 2,11 млрд. грн. для III-го сценарного варіантів. Приріст ДВ у системі суміжних ринків після реалізації заходу, тобто відтворювальний ефект від впровадження заходу, склав 1,16 млрд. грн. для I-го, 1,44 млрд. грн. для II-го та 1,72 млрд. грн. для III-го сценарного варіантів. У структурі доданої вартості 42% приросту припадає на заробітну плату з відрахуваннями, 19% – на прибуток, 26% – на амортизацію основних засобів, 12% і 1% – на оренду земельних паїв та витрати на очищення й сортування насіння відповідно (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Додана вартість товарів у системі суміжних ринків до та після реалізації регуляторного заходу.
Відтворювальний ефект від впровадження заходу***

ПОКАЗНИКИ	Базовий варіант	1 варіант - приріст 10%	2 варіант - приріст 30%	3 варіант - приріст 50 %
Зерновий ринок: аграрний сектор				
1. Посівні площі гороху, тис. га	189,2	208,12	245,96	283,8
2. Урожайність гороху, т/га	1,56	4,00	4,00	4,00
3. Валовий збір гороху, тис. тонн (1*2)	267,2	832,48	983,84	1135,2
4. Додана вартість, тис. грн.	135150	518860	613198	707536
Насіннєвий ринок: виробничий сектор				
1. Виробництво елітного насіння гороху, тис. т (норма висіву - 0,336 т на 1 га)	—	69,93	82,64	95,36
2. Додана вартість, тис. грн.	—	113875	134579	155284
Ринок комбікормової продукції: виробничий сектор				
1. Виробництво комбікормів для свиней, тис. т (частка гороху у структурі продукції – 11%)	221,4	689,8	815,2	940,6
2. Додана вартість, тис. грн.	152037	473682	559805	645929
Аграрний ринок тваринницької продукції: виробничий сектор				
1. М'ясо свиней у живій вазі, тис. т	44,3	172,4	203,8	235,2
2. Додана вартість, тис. грн.	105013	442601	523074	603547
Загальна додана вартість товарів у системі суміжних ринків				
Загальна додана вартість, тис. грн., усього, в тому числі:	392200	1549017	1830657	2112297
1. Оренда земельних паїв	68002	211866	250387	288908
2. Заробітна плата з відрахуваннями	190789	671157	793186	915215
3. Амортизація основних засобів	115407	411185	485946	560707
4. Прибуток	18000	233558	276023	318488
5. Очищення й сортування насіння	X	21251	25115	28979
Відтворювальний ефект від впровадження заходу				
1. Загальна додана вартість, тис. грн., усього, в тому числі:	X	1156818	1438457	1720097
1.1. Оренда земельних паїв	X	143864	182385	220906
1.2. Заробітна плата з відрахуваннями	X	480368	602397	724425
1.3. Амортизація основних засобів	X	295778	370539	445300
1.4. Прибуток	X	215558	258023	300488
1.5. Очищення й сортування насіння	X	17245	20381	23516

*Власні розрахунки автора на основі даних статистичних і періодичних видань [12-15]

Приріст податкових надходжень (податковий ефект) у системі суміжних ринків після впровадження заходу склав 232 млн. грн. для I-го, 290 млн. грн. для II-го та 348 млн. грн. для III-го сценарного варіантів (таблиця 4). Загальна величина податкових надходжень у результаті реалізації стимулюючого механізму досягла 318 млн. грн. для I-го, 376 млн. грн. для II-го та 434 млн. грн. для III-го прогнозного варіантів. У видовій структурі податкових надходжень 29,8% за-

ймає податок на додану вартість, 57% – відрахування на соціальні заходи, 13,2% – податок на прибуток. Слід відзначити, що потенційний приріст доданої вартості і податкових надходжень у системі суміжних до комбікормового ринків може бути значно більшим, оскільки однією з умов програми є виробництво КП із вітчизняної сировини, що передбачає досягнення позитивних відтворювального та податкового ефектів на ринках високобілкової сировини та преміксів.

Таблиця 4

**Надходження до бюджету від суб'єктів системи суміжних ринків
до та після реалізації регуляторного заходу, тис. грн.***

Платежі до бюджету	Базовий варіант	I варіант	II варіант	III варіант
1. Насіннєвий ринок (виробничий сектор)	—	14362	16974	19585
2. Зерновий ринок (аграрний сектор)	11073	51422	60772	70121
3. Ринок комбікормової продукції (виробничий сектор)	56206	175115	206954	238793
4. Аграрний ринок тваринницької продукції (виробничий сектор)	18242	77096	91114	105131
Загальна величина надходжень у системі суміжних ринків.				
Податковий ефект від впровадження заходу				
1. Відрахування на соціальні заходи	51657	181222	214172	247121
2. ПДВ	30407	94736	111961	129186
3. Податок на прибуток	3457	42037	49680	57323
<i>Усього надходження</i>	<i>85521</i>	<i>317996</i>	<i>375813</i>	<i>433630</i>
4. Податковий ефект	X	232475	290292	348109

*Розраховано автором за даними таблиці 3

У ринковій структурі податкових надходжень від суб'єктів системи суміжних до комбікормового ринків 55,07% надходжень забезпечує ринок комбікормової продукції, 24,24% – аграрний ринок м'яса, 16,17% – ринок зерна і 4,52% – ринок насіння (таблиця 5). Аграрні ринки насіння, зернових культур і продукції тваринництва не є платниками ПДВ, відтак, 100% платежів припадає на комбікормовий ринок.

Відповідно, у міру зростання величини доданої вартості у технологічному ланцюзі «насіння – зерно – комбікорми» обсяг податкових надходжень збільшується (у 3,6 р. на 2-му та в 3,4 р. на 3-му етапі), сигналізуючи про вагомий податковий та соціальний вплив ринку КП, про необхідність сталого розвитку його виробничого сектору.

Таблиця 5

Ринкова структура податкових надходжень від суб'єктів системи суміжних ринків після реалізації регуляторного заходу, %

Платежі до бюджету	Ринок насіння	Ринок Зерна	Аграрний ринок м'яса	Ринок комбікормів
1. Відрахування на соціальні заходи	3,45	19,04	38,69	38,82
2. Податок на додану вартість	Режим акумуляції ПДВ ст. 209 Податкового кодексу			100,00
3. Податок на прибуток	19,28	40,26	16,62	23,85
Усього надходження	4,52	16,17	24,24	55,07

*Розраховано автором за даними таблиці 4

Показники бюджетної ефективності впровадження дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки представлено в таблиці 6. Загальна сума податкових надходжень від впровадження регуляторних заходів у розрізі трьох прогнозних варіантів (див.

табл. 4) формує дохід держави. Витрати держави на реалізацію заходу включають загальну суму погектарних дотацій, суму додаткових витрат на розширення діяльності Аграрного фонду, пов'язану з виконанням функцій координації, інформування та контролю діяльності учасників програми на всіх стадіях реалізації

стимулюючого механізму та вартість компенсації частини вартості збалансованих комбікормів вироб-

никам тваринницької продукції.

Таблиця 6

Показники бюджетної ефективності реалізації дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки і споживання*

ПОКАЗНИКИ	1 варіант	2 варіант	3 варіант
1. Загальні податкові надходження, тис. грн.	317995,5	375812,9	433630,2
2. Загальна сума погектарних дотацій (900 грн./га), тис. грн.	187308,0	221364,0	255420,0
3. Додаткові витрати на розширення діяльності Аграрного фонду, тис. грн.	1250,0	1500,0	1750,0
4. Відшкодування частини вартості комбікормів виробникам тваринницької продукції (кооперативу)	58767,8	69452,8	80137,9
5. Витрати держави на реалізацію заходу, тис. грн. (2+3+4)	247325,8	292316,8	337307,9
6. Прибуток від впровадження регуляторного заходу, тис. грн. (1-5)	70669,7	83496,1	96322,4
7. Рентабельність регулювання, % (6/5*100)	28,57	28,56	28,56

*Розраховано автором за даними таблиць 3, 4

У ході прогнозного експерименту розмір погектарних бюджетних дотацій взято в еквіваленті 40% від внутрішньої ціни гороху, тобто 900 грн./га (середній розмір погектарних дотацій на зерно складає в Італії 246 євро/га, Німеччині – 357 євро/га, Франції – 380 євро/га [8, 10]). Розмір компенсації виробникам тваринницької продукції різниці між ціною збалансованих комбікормів, частка зернобобових культур в яких досягає близько 11%, та звичайної КП склав 88 грн./т. Розмір витрат на розширення діяльності Аграрного фонду передбачено на рівні 5% від витратної статті бюджету 0421 «Організація і регулювання діяльності установ в системі АПК та забезпечення діяльності Аграрного фонду» [19].

Прибуток від впровадження регуляторного заходу, розрахований як різниця між доходами та витратами держави, склав 70,7 млн. грн. для I-го, 83,5 млн. грн. для II-го та 96,3 млн. грн. для III-го сценарного варіантів. Рентабельність регулювання складає 28,6% для всіх прогнозних варіантів (див. табл. 6). Показники бюджетної ефективності дозволяють розрахувати рівень «бюджетної беззбитковості» – величину погектарних дотацій, за яких доходи будуть дорівнювати витратам, тобто рентабельність регулювання складе 0%. За незмінності додаткових витрат Аграрного фонду та розміру компенсації, розмір погектарних дотацій, перевищення яких обумовить від'ємне значення показника рентабельності регулювання, складе близько 1239 грн./га для усіх прогнозних варіантів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході дослідження автором обґрунтовано доцільність розробки відтворювальних механізмів регулювання, цілеспрямовано орієнтованих на збалансований (рівноважний) розвиток системи суміжних до комбікормового ринку, подолання асиметричності її функціонування, реалізацію економічних інтересів держави на даних ринках. Впровадження таких механізмів покликано забезпечити ефективне використання виробничого потенціалу ринку КП, підвищити конкурентоспроможність продукції незалежних спе-

ціалізованих підприємств і рівень завантаження їх потужностей, налагодити довгострокові зв'язки між виробниками комбікормів, сировини (зернової та білкової) і продукції тваринництва, збалансувати товарно-фінансово-інформаційні потоки у відтворювальній системі суміжних ринків.

Із урахуванням регуляторної практики Європейського Союзу обґрунтовано дворівневий механізм стимулювання виробництва високобілкових зернобобових культур для внутрішньої переробки та споживання (шляхом виплати бюджетних погектарних дотацій аграріям та компенсації цінової різниці виробникам тваринницької продукції, що використовують українську збалансовану КП, виготовлену із вітчизняної екологічно чистої сировини).

Використовуючи розроблену систему критеріїв, автором здійснено оцінку бюджетної ефективності запропонованого стимулюючого механізму. Результати оцінки довели можливість отримання значного відтворювального та податкового ефектів у системі суміжних ринків, при цьому каталізатором зростання доданої вартості та податків є виробничі сектори ринків насіння, зерна, комбікормів та продукції тваринництва. Рентабельність регулювання досягла 28,6% за рівня дотацій 900 грн./га та розміру цінової компенсації 88 грн./т комбікормів; рівень «бюджетної беззбитковості» (нульова рентабельність регулювання) склав 1239 грн./га за незмінності розміру цінової компенсації та додаткових витрат Аграрного фонду.

Прикладне значення авторських розробок визначається можливістю їх використання державними органами влади в ході обґрунтування економічної доцільності розробки та впровадження відтворювальних механізмів регулювання інтегрованих товарних ринків, систем суміжних і пов'язаних ринків, оцінки бюджетної ефективності таких механізмів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці багаторівневих відтворювальних механізмів регулювання стратегічних агропродовольчих ринків України та розрахунку відтворювального і

податкового ефектів від їх реалізації із використанням методичного підходу, висвітленого в даній статті.

Література

1. Нікішина О. В. Аналіз ринку комбікормової продукції в Україні / О. В. Нікішина // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015. – № 1(99). – С. 34-46.
2. Лысюк В. М. Воспроизводственная функция товарных рынков : монография / В. М. Лысюк. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2011. – 225 с.
3. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т. О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.
4. Камінський І. В. Розвиток ринку зернобобових культур в Україні / І. В. Камінський // Економіка АПК. – 2012. – № 4 – С. 59-63.
5. Nikishina O. V. (2014) “Criterion of Value Added in Assessing Efficiency of Integrated Markets Grain and Products his Processing in Ukraine”, *Nauka i Studia*, 20 (130), 52-57.
6. Nikishina O. V. (2014) “Regulatory Elasticity the Integrated Flour Market in Ukraine”, *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*, 2 (4), 53-59.
7. “Use of biologically active substances in world practice the production of mixed fodder products” (2014), available at: <http://vermis-group.com.ua/publ/> (Accessed January 12, 2015)
8. “Agenda 2000” (2014): “For a Stronger and Wider Union” and “The Challenge of Enlargement”/ European Parliament, Vol. I and Vol. II, available at: <http://www.europarl.eu.int/workingpapers/agri/pdf/136-en.pdf>. (Accessed January 12, 2015)
9. Rooney J. (2003) “United States Agricultural Policy History and Current Situation”, College of Agriculture, Kansas States University, 370.
10. “Grain market: a comparative legal study the conformity of Ukraine acquis communautaire of the European Union” (2009) / Ministry of Justice of Ukraine: Department for Legal Approximation, Kiev, 115.
11. Прядко О. Бобовое царство: реалии производства гороха и нута в Украине / О. Прядко // АПК-Информ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1012950> – 22.12.2014.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – 12.01.2015.
13. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік : Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2009. – 76 с.
14. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік : Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 88 с.
15. Овдиенко А. Украинский рынок фуражного гороха: ценовые тенденции 2013/14 МГ, предварительные итоги сезона. /А. Овдиенко // АПК-Информ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/> – 22.12.2014.
16. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України № 37-IV від 02 квітня 2002 р. (в редакції від 13.08.2014 р., підстава №1557-18). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/37-15>. – 22.12.2014.
17. Нікішина О. В. Ефективність механізму стимулювання виробництва твердої пшениці для внутрішньої переробки в Україні/ О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 3 (23). – С. 42-50.
18. Аграрний сектор України: рослинництво, зернобобові культури. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agroua.net/plant/catalog/cg-3/c-9/s-1679/> – 12.01.2015.
19. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України № 719-VII від 16 січня 2014 р. Редакція від 03.08.2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18/>. – 22.12.2014.

Стаття надійшла 24.02.2015

Никишина О.В.

кандидат экономических наук, докторант

отдел рыночных механизмов и структур

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины

Французский бульвар, 29, г. Одесса, Украина, 65044

E-mail: ksenkych@gmail.com

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДВУХУРОВНЕВОГО МЕХАНИЗМА СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНОБОБОВЫХ КУЛЬТУР ДЛЯ ВНУТРЕННЕЙ ПЕРЕРАБОТКИ И ПОТРЕБЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Украинский рынок комбикормовой продукции относится к категории интегрированных товарных рынков, имеющих мощный производственный потенциал устойчивого развития. Сегодня данный потенциал используется неэффективно. Как следствие, мощности комбикормовых предприятий загружены на 20-30%, их продукция имеет посредственное качество и высокую себестоимость, для производства сбалансированных комбикормов используется лишь 27% фуражного зерна.

Обеспечение равновесного развития системы рынков, прилегающих к рынку комбикормовой продукции, обуславливает необходимость внедрения воспроизводственных механизмов их регулирования. Так, в странах Европейского Союза действует механизм субсидирования производства комбинированных кормов, изготавливаемых из собственного сырья. Также функционирует система выплат погектарных компенсационных платежей за выращиваемые зерновые культуры, которая входит в меры «голубого ящика».

Учитывая европейский опыт, автором обоснована структура, система требований и ограничений двухуровневого механизма стимулирования производства высокобелковых зернобобовых культур для внутренней переработки и потребления в Украине. Реализация данного механизма предусматривает предоставление погектарных дотаций производителям зерна в размере 900 грн./га и ценовых компенсаций животноводам в размере 88 грн. /т. Главным условием является приоритетное участие в программе национальных производителей семян, зерна, комбикормов и животноводческой продукции. Главными ограничениями является запрет экспорта зернобобовых культур, которые дотируются государством, и селективность участников программы. Предлагается предоставить приоритет кооперативам (зерновым и молочным).

Используя разработанную систему критериев, автором осуществлена оценка бюджетной эффективности стимулирующего механизма. Результаты оценки показали возможность получения значительного воспроизводственного и налогового эффектов в системе смежных рынков, при этом катализатором роста добавленной стоимости и налогов являются производственные сектора рынков семян, зерна, комбикормов и продукции животноводства. Рентабельность регулирования достигла 28,6%, уровень «бюджетной безубыточности» составил 1239 грн./га. Следовательно, внедрение стимулирующего механизма будет способствовать повышению уровня загруженности и доходности комбикормовых предприятий, росту налоговых поступлений и социальных отчислений от субъектов релевантного и смежных рынков.

Ключевые слова: система смежных рынков, добавленная стоимость, воспроизводственный и налоговый эффекты, рентабельность регулирования.

Nikishina O.V.

Ph.D. in Economics, Doctoral candidate

Department of market mechanisms and structures

Institute of market problems and economic & ecological research
of National Academy of Sciences of Ukraine

Frantsuzskiy boulevard, 29, Odessa, Ukraine, 65044

E-mail: ksenkych@gmail.com

EFFICIENCY THE TWO-LEVEL MECHANISM THE STIMULATE PRODUCTION OF GRAIN LEGUMES FOR DOMESTIC PROCESSING AND CONSUMPTION IN UKRAINE

Ukrainian market the mixed fodder products belong to the category of integrated commodity markets with strong production potential of sustainable development. Today, this potential is used inefficiently. As a result, capacities fodder enterprises loaded by 20-30%, their products have low quality and high cost, for the production of balanced mixed fodders using only 27 % of feed grain.

Providing equilibrium of system markets, adjacent to market mixed fodder products, stipulates necessity introduction of the reproduction mechanisms of their regulation. For example, in European Union is a mechanism of subsidizing

the production of combined feed, which are made from its own resources. Also functioning system the hectare compensation payments for the crops grain, which is part of measures “blue box”.

Considering European experience, the author substantiated structure, system of requirements and limitations of two-level mechanism the stimulate production of high-protein grain legumes for domestic processing and consumption in Ukraine. Realization of this mechanism involves granting budgetary subsidies to producers of grain crops at a rate 900 UAH / ha and price compensation to livestock producers at a rate 88 UAH / ton. Main condition is a priority participation in program for national producers of seed, grain, mixed fodders and animal products. The main limitation is the export ban grain legumes that subsidized by the state, and the selectivity of program participants. Is suggested to give priority to cooperatives (of grain and milk).

With using system developed criteria, the author assesses the efficiency budget of incentive mechanism. Evaluation results proved the possibility of obtaining significant tax and reproduction effects in system adjacent markets, while catalyst of growth the value added and taxes are production sectors of markets seed, grain, feed and animal products. Profitability of regulation reached 28,6 %, level “break even of budget” amounted to 1239 UAH/ha. Thus, introduction of an incentive mechanism will enhance the level of capacity utilization and profitability fodder enterprises, increase tax revenues and social contributions of subjects the relevant and related markets.

Keywords: system of adjacent markets, value added, reproduction and tax effects, profitability of regulation.

References

1. Nikishyna O.V. (2015) “Analiz rynku kombikormovoi produktsii v Ukraini”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 1(99), 34-46.
2. Lyisyuk V.M. (2011) “Vosproizvodstvennaya funktsiya tovarnykh ryinkov: monografiya”, Odessa: IPREEI NAN Ukrainyi, 225.
3. Ostashko T.O. (2004) “Rynkova transformatsiia aharnoho sektora”, K.: Feniks, 280.
4. Kaminskyi I.V. (2012) “Rozvytok rynku zernobobovykh kultur v Ukraini”, *Ekonomika APK*, 4, 59-63.
5. Nikishina O.V. (2014) “Criterion of Value Added in Assessing Efficiency of Integrated Markets Grain and Products his Processing in Ukraine”, *Nauka i Studia*, 20 (130), 52-57.
6. Nikishina O.V. (2014) “Regulatory Elasticity the Integrated Flour Market in Ukraine”, *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*, 2 (4), 53-59.
7. “Use of biologically active substances in world practice the production of mixed fodder products” (2014), available at: <http://vermis-group.com.ua/publ/> (Accessed January 12, 2015).
8. “Agenda 2000” (2014): “For a Stronger and Wider Union” and “The Challenge of Enlargement”/ European Parliament, Vol. I and Vol. II, available at: <http://www.europarl.eu.int/workingpapers/agri/pdf/136-en.pdf>. (Accessed January 12, 2015).
9. Rooney J. (2003) “United States Agricultural Policy History and Current Situation”, College of Agriculture, Kansas States University, 370.
10. “Grain market: a comparative legal study the conformity of Ukraine acquis communautaire of the European Union” (2009) / Ministry of Justice of Ukraine: Department for Legal Approximation, Kiev, 115.
11. Pryadko O. (2014) “Bobovoe tsarstvo: realii proizvodstva goroha i nuta v Ukraine”, *APK-Inform*. [Elektronnyi resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1012950> (22.12.2014).
12. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2015). [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (12.01.2015).
13. “Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh za 2008 rik: Statystychnyi biuleten” (2009) / Vidp. za vypusk O. M. Prokopenko, Kiev: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 76.
14. “Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh za 2013 rik: Statystychnyi biuleten” (2014)/ Vidp. za vypusk O. M. Prokopenko, Kiev.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 88.
15. Ovdienko A. (2014) “Ukrainskiy ryinok furazhnogo goroha: tsenovyye tendentsii 2013/14 MG, predvaritelnyie itogi sezona”, *APK-Inform*. [Elektronnyi resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/> (22.12.2014).
16. “Pro zerno ta ryinok zerna v Ukraini: Zakon Ukrainy № 37-IV vid 02 kvitnia 2002 r. (v redaktsii vid 13.08.2014 r., pidstava № 1557-18)” (2014). [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/37-15> (22.12.2014).
17. Nikishyna O. V. (2014) “Efektyvnist mekhanizmu stymuliuвання vyrobnytstva tverdoi pshenytsi dlia vnutrishnoi pererobky v Ukraini”, *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 3 (23), 42-50.
18. “Ahraryi sektor Ukrainy: roslynnystvo, zernobobovi kultury” (2015) [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://agroua.net/plant/catalog/cg-3/c-9/s-1679/> (12.01.2015).
19. “Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2014 rik: Zakon Ukrainy № 719-VII vid 16 sichnia 2014 r. Redaktsiia vid 03.08.2014 r.” (2014) [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18/> (22.12.2014).